

DZIEJE (969) *sb pl t*

Oba e jasne.

N dzieje (637). ◊ *G* dziejów (97), dziej (1); -ów: dziej *BielKron* (7 : 1; 409); ~ -ów (11), -(o)w (86). ◊ *D* dziejom (2); -om (1), -(o)m (1). ◊ *A* dzieje (69). ◊ *I* dziejami (1). ◊ *L* dziejách (121), dziejóch (23), *skróty*: w dzie. (15), w dziej. (3); -óch *KromRozm I*, *KromRozm II* (2), *LubPs* (4), *BibRadz* (2); -ách : -óch *BielKron* (3 : 2), *RejPos* (34 : 8), *BiałKat* (3 : 3), *RejPosWstaw* (1 : 1); ~ -ách (62), -ach (58), -(a)ch (1); -ách *Leop* (2), *SarnUzn* (3), *GórnDworz*, *RejPos* (34), *RejPosWiecz*² (2), *RejPosRozpr* (3), *RejPosWstaw*, *StryjKron*; -ach *Mącz* (3), *KuczbKat* (2), *WujJud* (3), *WujJudConf*, *CzechRozm* (4), *KarnNap*, *Skarjedn* (5), *Oczko*, *CzechEp* (3), *ReszHoz*, *KochPij*, *LatHar* (6), *WujNT* (12), *SkarKaz* (3), *SkarKazSej*; -ách: -ach *KrowObr* (7 : 6), *BielKron* (2 : 1), *BiałKat* (1 : 2), *BudNT* (4 : 1), *PowodPr* (1 : 1); ~ -óch : -och *BiałKat* (2 : 1), -(o)ch (20).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Czyny, dzieła, sprawy; losy, zdarzenia; acta Calep, Cn; opera, res Mącz; facta, gesta, res gestae Cn* (85) : Ten fie ośiel z onych śmieie/ W ktorých fą dziecinne dzieie *BierEz* P2, A3v; *OpecŻyw* 146; á ty dzieie ktores pełnił/ nie telko od człowieká/ ále theż y od wżytkich bogow twoich tobie iest obiáwiono. *HistAl* L4v; *RejWiz* 182v; *BielKron* 147v; *GostGospSieb* +2v; *KlonFlis* H4v; Ale ktoby nie świadom Iudałzowfkich dzieiow/ Niechay wie że [jest] kilá fekt przeważnych złodzieiow. *KlonWor* 9.

dzieje kogo (36), *czego* (3), *czyje* (10): *BierEz* R3v; Ale Cletus dufaiącz w przyiazni krolewfkiey [...] Philipa krola dzieie wychwalał *BielŻyw* 104, 104; *BielŻywGlab* nlb 12; *MiechGlab* 75; *HistAl* B6v; Słyłfeli theż o bitwách ich/ y o dzieiach ich [*proelia eorum et virtutes bonas*] kthore mocnie á mężnie czynili w Gáláciey *Leop* 1.*Mach* 8/2, 2.*Par* 13/22, 20/34, 1.*Mach* 10/88; *BielKron* 59, 105v, 132v, 145v, 293 (11); *Mącz* 15c, 215d; *GórnDworz* G4v, G8; *RejPos* 68; *BielSpr* b4v; A iż dom twoy [wojewody podolskiego] tu w Polfcze był tákowey cnoty/ Ze fie oń opieráli iák o mocne płoty/ Wżytki tráfne nietráfne dzyeie tey korony *PaprPan* A4v, Cc4; *KochPs* 36, 115, 160; *SkarŻyw* A5v, 206, 364, 478; *StryjKron* 36; *ReszHoz* 132; *GórnTroas* 20; Summá Dzieiow Páwłá S. Apoštoła. *WujNT* 512, *kt, przedm* 26 [2 r.], s. 508 *marg*, 510, 515; *SkarKaz* 81b, 119a; *CiekPotrŚredz*)?(4.

W charakterystycznym połączeniu: dzieje rycerskie (4).

Przysłowia: Nie trzebáciem mowy pátrzyć/ Ale dzieie mamy bączyc *BierEz* N2v.

Diphthera, pellis Amaltheae caprae, in qua dicitur Iupiter res humana describere. Unde locus factus proverbio: Antiquiora diphthera loqueris. Stare dzeie powiedáz. In eos quadrat qui nugas narrant aut de rebus nimium priscis et iam primum nimium obsoletis. Calep 327a.

Wyrażenia: »sławne dzieje« [szyk 3 : 1] (4): kthore [mężne białęłowy] w męłtwie/ y w dzieiach inych fławnych/ nic naprzod męłzczyznam nie dáły. *GórnDworz* Y, Y; *KochPs* 36; *GórnTroas* 20.

»stare, dawne, starodawne dzieje« [szyk 4 : 2] (3 : 2 : 1): *RejJóz* Q; Ale czemu ták dawné dzieie wfpóminamy/ A za świeżych przykładów w Grecey nie mamy. *KochZg* A2v; *Persequi antiqua, Starych rzeczy y dzieyów fie wywiadowác. Mącz* 385d; *Oczko* A3; *Calep* 327a; Do czego kęs przypomnę dzieie ftarodawne/ Ktore fą miedzy ludźmi wżędy bárzo fławne. *CzahTr* F3.

»ślachetne dzieje« (1): Wiele fłachetnych dzieiow Lechowi potomcy mieli z Niemcy/ godnych ku pifaniu *BielKron* 340.

»zacne dzieje« [szyk 8 : 2] (10): *BielŻywGlab nlb* 12; przodkowie náfzy y Krześcijánmi zoftáli/ y Korony Krolewfkiey doftáli/ przez zacne dzieie/ y świętobliwe życie fwe na świecie *OrzRozm D2v*; A gdy mu [*Achillesowi*] oycowfkie zacne dzyeie rofpowiedáli/ nie mnieyfze po łobie ofiárował fie zoftáwić *BielKron* 59, 105v, 271v, 334, 337v, 410; *BielSpr b4v*; *PaprPan A4*.

»dzieje znamienite« [szyk 3 : 3] (6): Piáfalem wyzfífey dzieie známienite Wišmerowe z Duńkim kroleŧwem *BielKron* 342, 297 [2 r.], 340; Magnalia, in plurali, pro magnificis operibus vel magnificentia, Miáfłto wielmożności á známienitych dzieyów. *Mącz* 204c, 155a.

Szereg: »dzieje, (i, a, a(l)bo) sprawy« [szyk 7 : 5] (12): Coż rzeczeŧz o dzyeyoch á fprawách ludzkich złych y dobrych *KromRozm II* m3, m4; *BielKron* 70v; *GórnDworz G8*; *SkarŻyw A5v*; bo do inŧzych fpraw y dzieiow zá Gediminá fie toczących przyftępujemy. *StryjKron* 400, 26, 288; *Calep* 45b; O Spráwách ábo dzieiách inŧzych Apoŧtołow rzadka bárzo ieŧt wzmiánká w piŧmie ŧwiętym *WujNT* 515, *przedm* 26; *SkarKaz* 637b.

2. *Opowieŧć o tym lub zapis tego, co ŧię działo w przeszłości, historia; acta, chronici (libri), gesta, historia Mącz, Cn; annales, chronica, commentarium, instrumentum, monumentum Mącz; monimenta annalium a. antiquitatis Cn (884)* : Drudzy cztá wálki Troiańfkie/ Albo ij dzieie pogańfkie *OpecŻyw kt; OpecŻywSandR nlb* 2, 3; *BielŻyw nlb* 15; *LubPs D2v*; *KrowObr* 18; *RejWiz* 66v; Acta dicuntur Chronica. Dzieye/ Spiáfanie czałów y fpraw náfzich. *Mącz* 2d; Historia, Dzieye/ wyliczenie álbo popiáfanie dzieyów my teŧz zowiemy hiŧtoria. *Mącz* 157a, 2d, 144d; chcę to w krotkoŧci pokázáć zwiela dzieiow koŧcielnych máło co wybieráiąc *SkarJedn* 122; *KochProp* 12.

dzieje czego (12): [*Jan Długosz*] Piáfał teŧz Kronikę Polfká fzeroko/ dzyeie y połoŧzenie ziemie Polfkiey aŧ do te^{go} Czáfu *BielKron* 396v; Amplectuntur annales memoriam temporis, Hiŧtoriey ofieğáya/ Máya w tobie czałów przeŧzłych dzieye. *Mącz* 303d, 145b, 209a, 304a, 423b; *SkarŻyw A5v*; *StryjKron* 86, 95; Iáko fie teŧz to w dzieiách powfzechnych Zborow y w ŧwiętych Kanoniech ábo práwách Duchownych zámyka. *SkarJedn* 273, 292, 293.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy narodu [dzieje + przymiotnik (6), przymiotnik + dzieje (6)] (12): *MiechGlab kt; RejZwierz* 81 v; Tu bych miał poczátek vczynić Pruŧkich dzyey po ŧmierci Tyfelá *BielKron* 409; *Mącz* 452b; Hiŧtorie Rozmáite z Rzymŧkich y z innych dzieiow wybráne *HistRzym kt*, [2]; Oŧtátek o tych Iatwieŧach iákomci powiedział/ czytay wyzfífey w Dziejach Ruŧkich. *StryjKron* 340, *kt* [2 r.], 245; *SarnStat* 1263; *PowodPr* 57.

Zwrot: »(po)pis(ow)áć, piŧmem wystaŧić, popisane dzieje; ((p)o)pisanie dziejow; opisać (a. popisać, a. zapisować), opisany jest w dziejach« = *texere historiam, muta historia Mącz* [szyk zmienny] (8 : 1 : 1; 4; 3 : 1): *BielŻyw nlb* 13; *Leop 1.Mach* 13/42, *2.Mach* 13/39; piŧmá ŧadnego nieumieli [*niemiecki naród*] przeto dzieiow ŧadnych áni ŧwoich áni cudzych nie piáfáli *BielKron* 281v; Grekowie/ Włochowie/ ci ŧwoie dzieie piŧmem iáwnie wyŧtáwili/ więcey dobrze niŧz fie działo *BielKron* 337v, 296v, 337v, 396v; *Mącz* 115a, 157a, 239d, 304a, 452b, 453b; *Oczko* 2v; *StryjKron* 95; Ledwie par kilka w dzieiách opifaño/ Które zá práwe przyiaćioły miano. *KochPij* C3v; Iáka ŧławá tych ŧynie/ y dŧiŧ w piŧmie ŧ. y innych dzieiách opifaña ieŧt. *SkarKazSej* 670a.

Wyrażenia: »księgi dziejow« = *kroniki, dzieła historyczne; chronici libri, instrumenta, monimentum scripturarum* *Mącz* (6): *OpecŻywList* C2v; *BielKron* 20; *Chronici libri*, Xięgi dzieyów á pámiątká lat przefzłych. *Mącz* 52c, 52b, 423b; *WujJuclConf* 31 v.

»dzieje roczne« = *kroniki; acta, annales, commentarium, hypomnema* *Mącz* [szyk 2 : 1] (3): *Annalium confectio*, Popifánie rocznych dzieyów *Mącz* 115a; *Hypomnena*, Latine commmentarium seu acta, Regiftr álbo dzieye roczne też wykład álbo xięgi póspolitych ípraw. *Mącz* 161a, 10d.

»stare, staradawne, staroświeckie, dawne dzieje« = *annales, monumenta antiquitatis* *Mącz* [szyk 10 : 4] (9 : 1 : 1 : 3): *OpecŻywList* C2v; Gdzież też obiaowane są nie ktore dawne dzieie polńkie. *MiechGlab kt; HistAlHUNG* A3; *KromRozm II* m; *RejWiz* 17; *BielKron* 147v, 288v; *Testata et consignata monumentis antiquitas*, Pímmem olięgnione dzieye ítároświeckie. *Mącz* 392c, 305c, 507b; *GórnDworz Aa4v*; Iákożem tego íam doznał rozczytáiąc dawne dzieie [*antiquitatis monimenta*]. *ModrzBaz* 128v; *SkarJedn* 98; *BielRozm* 7.

Szereg: »dzieje, (a, i, abo itp.) (h)istoryja« [szyk 4 : 3] (7): [*cnoty bywają wychwalane*] takież y od onych ktorzy hístorie abo dzieie ludzńkie popifáli *BielŻyw nlb* 13; *Mącz* 209a, 305c, 452b, 453b; *SarnStat* 1263; To nawięcey ma być z ksiąg y czytánia y dzieiow ktore przed námi były/ to íest z hístoryi. *SkarKazSej* 662b.

a. *Księga w Nowym Testamencie autorstwa Św. Łukasza, opisująca działalność apostołów oraz pierwszy okres chrześcijaństwa; acta apostolorum* *Mącz* (800) : *BibRadz* I 1a marg, 6d marg [2 r.], 8c marg, 9a marg, 11b marg (42); *GrzegRóżn* C2 marg, D2v marg, Gv, G2 marg, [L2]v marg, M2v; *RejAp* 15v marg, 21v marg, 39v marg, 72v marg, 88v marg (13); *RejPos* 23 marg, 117 marg, 127v marg, 129 marg, 135v marg [2 r.] (31); Ku temu też należą ony íłowá z Dzieiow Páwłowe *GrzegŚm* 3, 61; *RejZwierc* 64v marg; *RejPosRozpr* b3v marg [4 r.], b4 marg [2 r.], [c2] marg; *BudBib* I 6b marg, 152b marg, II 68d marg; Vczyníłem to dla tego/ áby ták oboie księgi Łukafza ś. póspołu były/ y Ewanielium y Dzieie. *BudNT przedm* d3, przedm b6 marg, bv źp, b7 marg, c marg, h6 marg; *CzechRozm* 8, 8v, 9v, 11 [2 r.], 11v [3 r.] (57); *CzechEp* 23, 24 [2 r.], 47 [2 r.], 58, 63 (40); O czym nízey Dziei: 19.19. *WujNT* 8; Kościoł Chrístułow prawdziwy w Dzieiách vkazány. *WujNT* 393 marg; Páweł S. fundował kościoł w Korynńcie/ miezńkáiąc tám przez pułtorá látá/ to w Dzieiách czytamy. *WujNT* 576; Kápłany tu wżytkie Biskupámi zowie: íáko y ítárfzymi w Dzieiách. *WujNT* 682 marg; [*Jakub*] był brát Ianá S. Ewángelífy/ y ktorego męczeńítwo w Dzieiách opifáne mamy *WujNT* 784, 31, 124, 130, 332, 509 (457).

Zestawienie: »Dzieje Apostolskie« = *acta apostolorum* *Mącz* [szyk 143 : 3] (146): *RejKup* m3v; *KromRozm I* M2; Swiádectwo te⁸⁰ w dzyeiach Apoštołńkich w II káp. *LubPs* D3 marg, aa3, aa3v; *KrowObr* 4 [2 r.], 4v, 21, 22, 44v (13); *Leop* *B4v, KK4, ZZ3v [6 r.]; *BibRadz* I 28c marg, 111b marg, *Act* 1 arg; *BielKron* 141v, 143v; *GrzegRóżn* Iv marg, [K4], M2v; *Mącz* 2d; *SarnUzn* E, Fv, H6v; ácz o tym nie máłz nic w dzyeiach Apoštołńkich. *RejPos* 302, 10v [2 r.], 13v marg, 23 marg, 40 marg, 57v marg (13); *RejPosWiecz*² 94 [2 r.]; *BiałKat* 116, 178v, 213v, 236, 243v (7); *KuczbKat* 55, 185, 245, 370; *WujJud* 82, 159v, 200; *WujJudConf* 129, 152v; *RejPos Rozpr* c2, c2v [2 r.], c3; Są y ínłze niektore kazánia Piotrá í. w dzyeiach Apoštołńkich *RejPosWstaw* [143³]v, [143³]v, [143⁴]; *BudBibKaw* A2; *BudNT przedm* b6, b7 [2 r.], c, d2v, d3 (9); *CzechRozm* 198, 201, 202, 257v; *KarnNap* C3v;

ModrzBaz 77v *marg*, 139v *marg*; Kronikę świata wżytkiego w Dzieiach ApoftolŃkich mieć chcą *SkarJedn* 85, 84, 85 [2 r.], 96, 97; *SkarŻyw* 457, 534, 536; *CzechEp* 24, 124, 157, 209, 284 (8); *LatHar* [++]v, 109, 120, 253, 302, 492; *WujNT przedm* 26 [2 r.], 30, 31 [2 r.], s. 13, 139 (29); Drugą rzecz tákiemu lofowi podobną náyduiemy w Dzieiach ApoftolŃkich. *PowodPr* 55; *SkarKaz* 241 b.

Synonimy: 1. *sprawy*; 2. *akta, historyja, kronika, sprawy*.

Cf DZIEJOPIS, DZIEJOPISA, [DZIEJOPISEK], DZIEJOPISOWSKI

SB